

**KATEDRA TEOLÓGIE A KATECHETIKY
PF UMB V BANSKEJ BYSTRICI**

**EXEGÉZA HEBREJSKEJ BIBLIE:
TEÓRIA, KRITIKA, METÓDY**

Pavel Hanes

Banská Bystrica 2015

OBSAH

ÚVODNÉ POZNÁMKY 5

BIBLIA A EXEGETICKÉ PRAVIDLÁ 5

CITOVANÉ AUTORITY 9

ZÁKLADNÉ POJMY 11

INTERPRETÁCIA 11

EXEGÉZA 12

HERMENEUTIKA 12

EXEGÉZA A LAICKÝ VÝKLAD 14

PRINCIPIÁLNE OTÁZKY 17

EXEGÉZA – JE VÔBEC POTREBNÁ? 17

VÝZNAM EXEGÉZY PRE OSTATNÉ TEOLOGICKÉ OBORY 19

EXEGÉZA – VEDA, UMENIE, CHARIZMA 23

EXEGÉZA – PREČO „EVANJELIKÁLNA“? 29

Z DEJÍN VÝKLADU HEBREJSKEJ BIBLIE 34

EXEGÉZA BIBLICKÝCH TEXTOV V BIBLII 35

JUDAIZMUS 36

PATRISTICKÉ OBDOBIE (2.- 6. ST.) 43

STREDOVEK (OD 6. ST.) 45

REFORMÁCIA 45

RADIKÁLNA REFORMÁCIA 48

PURITANIZMUS 48

PIETIZMUS 49

EVANJELIKALIZMUS 51

BIBLICKÁ KRITIKA 53

KONZERVATÍVNA EXEGÉZA V 19. A 20. STOROČÍ 64

BIBLICKÁ KRITIKA A EXEGÉZA 67

REAKCIE NA BIBLICKÚ KRITIKU 68

FILOZOFICKÉ VÝCHODISKÁ BIBLICKEJ KRITIKY 74

BIBLICKÁ KRITIKA AKO SÚČASŤ EXEGÉZY 83

TEOLOGICKÉ ŠPECIFIKÁ EVANJELIKÁLNEJ EXEGÉZY 94

TEOLÓGIA BIBLICKÉHO TEXTU 95

EXEGÉTOV POSTOJ K TEXTU 116

EXEGETICKÝ PROCES Z HĽADISKA TEOLÓGIE 118

METÓDY EXEGÉZY HEBREJSKEJ BIBLIE 121

HERMENEUTICKÝ ŠTVORUHOLNÍK 121

SVET TEXTU 123

SVET VECI 159

SVET AUTORA A ADRESÁTA 190

NÁSTROJE EXEGÉZY A EXEGETICKÝ PROCES 199

POMÔCKY K EXEGÉZE HEBREJSKEJ BIBLIE 199

EXEGETICKÝ POSTUP 208

ZÁVER 217

LITERATÚRA 219

MENNÝ REGISTER 233

ÚVODNÉ POZNÁMKY

Exegéza Hebrejskej Biblie súvisí s témami, ktoré sú predmetom záujmu viacerých teologických predmetov (napr. *Pozadie Starej zmluvy*,¹ *Úvod do Starej zmluvy*, *Teológia Starej zmluvy*, *Teológia Novej zmluvy*, *Dogmatika*, ale hlavne *Biblická hermeneutika*). Tým sú naznačené hneď dva študijné problémy: (1) šírka a rozptýlenosť problematiky súvisiacej s biblickou exegézou sťažuje exegetovi jej rýchle pochopenie a použitie, (2) mnohé principiálne otázky exegézy majú náročný filozoficko-teologický obsah, s ktorými sa študent teológie stretáva až v štúdiu filozofickej/teologickej hermeneutiky. Tieto témy nie sú hlavným predmetom tejto monografie.

BIBLIA A EXEGETICKÉ PRAVIDLÁ

Postoj moderného človeka k výkladu Biblie dobre vystihuje kreslený vtíp, na ktorom sa predajca kníh neúspešne snaží nájsť Bibliu pre kupujúceho, lebo ju hľadá medzi knihami v kategórii „svojpomoc“ v oddelení psychológie. Biblia je tu považovaná za jednu z mnohých alternatívnych terapií pre postmoderného človeka, ktorý si ju sám „vyskúša“ a „vyloží“, ako sa mu bude hodiť.

Takýto postoj k Biblii sa dostáva aj do cirkvi, aj keď obyčajne z iných dôvodov. Evanjelikálny dôraz na prítomnosť Ducha Svätého v každom kresťanovi v dejinách cirkvi často viedol k odmietaniu učiteľského úradu cirkvi – a tým aj k zavrhovaniu formálneho štúdia exegetických pravidiel potrebných pre správne porozumenie Biblie. Nepochota študovať pôvodné jazyky a náročné hermeneutické teórie je čiastočne aj výsledkom skúseností z veľkých duchovných prebudení, v ktorých boli veľmi účinné kázania

¹ Tradične sa tridsaťdeväť kníh Hebrejskej Biblie označuje ako *Stará zmluva*. Tento názov budem postupne nahrádzať pomenovaním *Hebrejská Biblia*.

laikov, alebo kázne bez prípravy, kázané pod bezprostredným vplyvom Ducha. Z toho je možné nahliadnuť, že prebudenecké cirkvi svojou nedôverou k formálnej exegéze Písma zároveň vyjadrujú svoju nedôveru k hierarchickým štruktúram cirkvi (autoritatívny výklad Biblie) a k „mŕtvej ortodoxii“ (bezduchý výklad Biblie).

Je však smutnou skúsenosťou, že zavrnutie formálneho štúdia exegézy až príliš často neznamená otvorenie sa pôsobeniu Ducha, ale vstupu naivity, nudy a herézy do cirkvi. Evanjelikáli, ktorí sa hlásia k tradícii historických duchovných prebudení (*evangelical awakenings*), by určite mali vždy počítať s podobnými prekvapeniami, aké sú zaznamenané už v Biblii,² ale musia brať vážne aj biblické upozornenie, že „neučení a neupevnení (ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι) prekrúcajú (Pavlove listy) ako aj ostatné písmo na svoje vlastné zatratenie“ (2Pt 3:16). Aby k takému prekrúcaniu nedochádzalo, potrebujú aj „Duchom vedení“ kresťania poznať zásady exegézy. AUGUSTINUS cituje istého TYCHONIA (donatistu - okolo r. 400), ktorý hoci nesúhlasil s hierarchickou cirkvou, napísal toto:

Zo všetkých vecí, o ktorých uvažujem, žiadnu nepovažujem za tak dôležitú, ako napísať malú knihu pravidiel, čosi ako kľúče a okná k tajným miestam zákona. Lebo jestvujú iste mystické pravidlá, ktoré majú kľúče od tajných zákutí (*recessus*) celého zákona a robia viditeľnými poklady pravdy, ktoré sú pre mnohých neviditeľné. Ak sa bez žiarlivosti prijme tento systém pravidiel, ako ho ja podávam, to, čo je zavreté, sa otvorí, a to, čo je temné, sa osvetlí, takže človek putujúce po veľkom lese prorocstva, ktorý bude sledovať tieto pravidlá ako chodníky svetla, bude uchránený od poblúdenia. (AUGUSTINE, *On Christian Doctrine*, III/30)

J. WESLEY (1703-1791), ktorý niekoľko desaťročí bol vedúcou osobnosťou evanjelikálneho (metodistického) prebudenia v Británii, videl potrebu výkladu Biblie a vydal exegetické poznámky k Starej aj Novej zmluve. Cieľ exegézy podľa neho je:

...podať priamy, doslovný zmysel každého verša, každej vety a pokiaľ je to v mojich silách, každého slova vo výrokoch Božích. Mám v úmysle tak ako to robia hodinové ručičky ukázať každému človeku toto: aby nedovolil zaujať svoju myseľ ničím iným, nech by to bolo akokoľvek vynikajúce: ale mal svoj zrak upriamený a samotnú Bibliu (*naked Bible*), aby ju mohol čítať s porozumením... (ODEN, *T. John Wesley's Scriptural Christianity*, s. 58.)

² Na učeníkoch „...spozorovali, že sú to ľudia neučení a jednoduchí...“ (Sk 4:13).

Tieto dva príklady ukazujú, že aj osobnosti mimo hierarchických štruktúr cirkvi (TYCHONIUS) a dobre oboznámené s pôsobením Božieho Ducha (WESLEY) videli potrebu poznania zásad biblického výkladu.

„Nebiblické“ biblické hodiny

Biblia nie je súborom nadčasových pravoverných aforizmov, ktoré je možné aplikovať bez pochopenia ich kontextu a pôvodného zmyslu. Autori príručky k vyučovaniu Biblie v cirkvi konštatujú:

Problém je, že vo vyučovaní Biblie nenájdeme biblické poučenie. Ľudia, ktorí si myslia, že sú na vyučovanie Biblie pripravení, často učia len o Biblii. Iným slovami – učia doktrínálne poučky alebo osnovy systematickej teológie. (WILHOIT, J. – RYKEN, L. *Effective Bible Teaching*, s. 23)

Jednou z príčin tohto javu je podľa nich neschopnosť učiteľov Biblie *objaviť veľkú myšlienku textu*. Ale takúto „veľkú myšlienku“ je sotva možné nájsť bez dobrej exegézy. Niežeby vyučovanie systematickej teológie bolo samo osebe zlé, môže byť dokonca veľmi užitočné! Problém je, že sa tak deje pod názvom *biblická hodina*, alebo dokonca *výklad Biblie*. Výsledkom je v lepšom prípade nudiaci sa poslucháč, v horšom prípade chybné pochopenie Biblie a niekedy jednoducho heréza.

Zanedbávanie Hebrejskej Biblie („Starej zmluvy“)

Slabá exegéza je príčinou aj malého záujmu kresťanov o Hebrejskú Bibliu.

Mnohí kresťania zanedbávajú Starú zmluvu. Je pre nich ťažké čítať ju a ešte ťažšie rozumieť jej. V porovnaní s ňou je Nová zmluva ľahká: príbehy evanjelií o Ježišovi nikdy nezastarajú a epištoly sú plné poučenia o kresťanskej viere a o tom, ako ju žiť. Stará zmluva je oproti tomu samý problém. Genezis hneď na začiatku konfrontuje človeka so starodávnym konfliktom vedy a Biblie. Iné knihy majú svoje vlastné problémy, už len preto, že nepoznáme pozadie a zvyky ľudí, ktorí sú tam opisovaní. Čo si máme myslieť o Šalamúnovom súkromnom živote s jeho mnohými ženami a konkubínami? Alebo čo keď nerozumieme niektorým prorockým, pretože dostatočne nepoznáme historickú situáciu, v ktorej boli vyslovené? A čo s knihami ako Jób, Ezechiel a Nahum, ktorým je v tradičnom preklade (*Authorized Version*) sotva rozumieť? Čoskoro sa vzdávame a ideme inam. (TAYLOR, J. B. *A Christian's Guide to the Old Testament*, s. 5)

Úlohou odborného výkladu Biblie je preklenúť priepasť medzi svetom Biblie a našou súčasnosťou tak, aby boli jasne rozlíšené neaplikovateľné,

historicky podmienené javy a nadčasové, večne platné pravdy. Exegéza v tomto procese zabezpečuje poznanie sveta Biblie a čo najlepšie pochopenie textu v jeho pôvodnom kontexte.

Výkladové kázanie

Známy evanjelikálny (kongregacionalista) kazateľ D. M. LLOYD-JONES (1899-1981) povedal: „...ľuďom by malo byť jasné, že to, čo hovoríme je niečo, čo pochádza z Biblie. Prezентujeme Bibliu a jej posolstvo. ...Vždy musíme vyvolávať tento dojem, a toto môže byť dôležitejšie ako čokoľvek iné, čo hovoríme – že to, čo hovoríme, pochádza z Biblie a vždy to pochádza z nej.“³ Podľa jedného autora homiletickej príručky

... získať schopnosť a zručnosť v naozajstnom vykladaní Svätého Písma znamená dôjsť na vrchol, dosiahnuť *summum bonum* kazateľského prejavu. Nejestvuje plodnejší druh kázania ako je skutočný výklad textu. (HILLS, O. A. *Familiar Talks on Sermon Building*, s. 61.)

Charakter problematiky biblického výkladu

Výklad býval ľahký, ale potom to niekto nazval exegézou povedal niekto položartom. Problém je obyčajne v tom, že tu ide od prechod od subjektívnej, obyčajne pietistickej, otázky „Čo tento text znamená pre mňa?“ k objektívnym otázkam: „Čo tento text znamenal pre pôvodných čitateľov?“, „Čo tento text znamená pre cirkev?“ alebo „Čo tento text znamená pre dnešného človeka?“ K tomuto vyrušeniu z naivity sa neskôr pridruží konštatovanie, že „ešte nejestvuje rozpracovaná náuka o metóde modernej exegézy“⁴ alebo „...či zoči-voči protichodným teóriám interpretácie textu ešte stále ostávajú nejaké všeobecne uznávané kánony exegézy“.⁵

Dôležitejšie ako *exegetická metóda* je celkový *postoj interpretáta* k Písmu. *Pectus facit theologum*, („srdce robí teológa“) povedal Karl BARTH a toto platí viac pre evanjelikála, ktorý znovuzrodenie považuje za

³ LLOYD-JONES, D.M. *Preaching and Preachers*, London : Hodder & Stoughton, 1988. s. 75.

⁴ FUCHS, E. *Hermeneutik*, Tübingen : J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1970, s. 159. (Kniha vyšla prvýkrát r. 1954, ale situácia nie je oveľa lepšia ani dnes.)

⁵ HENRY, C. F. H. *God, Revelation and Authority IV*, Wheaton : Crossway Books, 1999, s. 311.

podmienku plného porozumenia Písmu. Z tohto dôvodu venujem pomerne veľa priestoru otázkam autority Písma a použitiu biblickej kritiky. Ak študent na teologickej škole dospeje k názoru, že Biblia je problematická kniha, aj jeho exegéza bude problematická. A hoci z princípu nie je možné niekoho naučiť, ako počuť v Biblii Božie slovo (predpokladá sa tu Božia aktivita), aspoň sa môžeme pokúsiť vybudovať k nej úctu, aby oslovenie živého Boha pri čítaní Biblie očakával.

Teológ si obyčajne dosť ťažko zvyká na to, že na mnoho svojich otázok nedostáva ani jednoduchú ani jednoznačnú odpoveď. To isté platí aj v exegéze Hebrejskej Biblie. Teória exegézy nie je nejakou „hotovou vecou“, ktorú by bolo možné naštudovať ako jednoznačný návod výkladu biblických textov – v našom prípade z hebrejskej časti Biblie. Sčasti je to spôsobené samotným predmetom teológie, ktorá „skúma nevyčerpatel'né“ (v prípade exegézy Božie slovo), a sčasti sklonom človeka vytvárať si náhradných bohov (v prípade exegézy - nahradit' Ducha náboženskou literou, filozofiou alebo nejakou metódou). Sľubovať úplné a konečné vyriešenie tohto problému znamená zavádzať ľudí do omylu. Na druhej strane agnostický postoj („Bibliu si aj tak každý vysvetlí, ako chce“) ignoruje tú skutočnosť, že Biblia nie je ani ezoterická ani vedecká kniha, ale je to „kniha pre verejnosť“, písaná tak, aby jej porozumel každý človek.

CITOVANÉ AUTORITY

Evanjelikalizmus nemá jednotnú „pravovernú“ teológiu,⁶ na ktorú by sa dalo odvolávať ako na nejakú pevnú autoritu. Teológia exegézy Hebrejskej Biblie je preto súčasťou *diskusie*, v ktorej autor je sprievodca a komentátor z pohľadu konzervatívnej a evanjelikálnej teológie, ale čitateľ by sa nemal cítiť pod tlakom. Nie všetci citovaní autori sú konzervatívni, preto citát od nejakého autora neznamená súhlas a podporu všetkého, čo napísal, ani jeho súhlas s konzervatívnou teológiou. Tento prístup k citovaniu vychádza

⁶ „Hoci evanjelikalizmus nie je cirkevnou tradíciou, opisuje presvedčenie spoločné pre mnohé trajektórie protestantskej Reformácie a má mnoho spoločného s ľuďmi, ktorí sa cítia viazaní evanjeliom Ježiša Krista a autoritou Písma vo viere, živote a morálke v afro-americkéj etike, anabaptistickej etike, baptistickej etike, reformovanej etike a wesleyánskej etike. (REUSCHLING, W. C. *Evangelical Ethics*, In: GREEN, J. B. *Dictionary of Scripture and Ethics*, Grand Rapids : Baker Academic, 2011.)

z presvedčenia, že mysliaci kresťan sa nemôže obmedziť len na literatúru, ktorá súhlasí s jeho názormi. V prvom rade by to znamenalo ochudobnenie rozhľadu o poznanie iných možností výkladu ako aj zastavenie odborného rastu. Poznanie iných prístupov k Biblii a metód výkladu má aj ekumenický význam pre rozvoj medzi-cirkevnej spolupráce a apologetický význam pre dialóg so sekularizovanou spoločnosťou.

V práci pomerne často citujem niektorých starých autorov. Sledujem tým dvojaký cieľ: oboznámiť čitateľa/študenta teológie nielen s obsahom predmetu, ale aj s niektorými vplyvnými osobnosťami z dejín exegézy, ako aj ukázať, že exegéza ani jej teória nie je „niečo nové pod slnkom“.

V práci sa vyskytujú aj rozsiahlejšie citáty, ktoré považujem za dôležité pre „zážitok“ z citovaného zdroja, keďže ku kognitívnemu porozumeniu informácií je obzvlášť v teológii potrebné metakognitívne⁷ seba-pozorovanie, pri ktorom exegeta analyzuje skryté determinanty svojho svetonázoru a teológie. Biblia svojou tematikou zasahuje do najhlbších a transcendentných sfér bytia, odhaľuje naše falošné istoty a ukazuje cestu k poznaniu Boha. Život človeka je zapletený v sieti veľkého množstva malých a veľkých lží, ktoré reálnemu poznaniu Boha prekážajú. Exegetovať konkrétny biblický text bez konfrontácie s touto realitou nevedie k porozumeniu, ale len prispôsobeniu biblického posolstva našim súčasným prevládajúcim ideológiám. Inými slovami – ak čítame Bibliu, a zároveň odmietame spochybniť svoju filozofiu, nemôžeme Bibliu porozumieť. Psychológ výstižne napísal:

There is something I don't know
that I am supposed to know.
I don't know *what* it is I don't know,
and yet am supposed to know,
and I feel I look stupid
if I seem both not to know it
and not know what it is I don't know.⁸

Jestvuje čosi, o čom neviem,
že sa očakáva, že to viem,
Neviem, *čo* je to, čo neviem
a predsa sa čaká, že to viem
a myslím, že vyzerám hlúpo,
ak sa zdá, že zároveň to neviem
a neviem čo je to, čo neviem.

⁷ Metakognitívne poznanie je definované ako „poznanie poznania“: „Metakognícia je súbor schopností, ktorým je operačný kognitívny subsystém vyhodnocovaný iným alebo reprezentovaný iným subsystémom metódou citlivou na kontext.“ (PROUST, J. *The Philosophy of Metacognition*, Oxford : OUP, 2013, s. 4)

⁸ LAING, R. D. *Knots*, London : Routledge, 2005, s. 58.

ZÁKLADNÉ POJMY

Prv, ako sa začneme zaoberať konkrétnymi problémami biblickej exegézy, uvediem niekoľko pojmov používaných v súvislosti s výkladom, vysvetľovaním, či interpretáciou. V humanitných vedách pri používaných pojmoch obyčajne nejde o striktné definície, ale o charakteristiku platnú hlavne v konkrétnom kontexte. Definície, ktoré budem ďalej používať, nemusia byť u všetkých autorov rovnaké, preto je dôležitá dohoda s čitateľom na význame, ktorý majú v tejto práci.

INTERPRETÁCIA

Pravdepodobne najširším pojmom, ktorý vyjadruje ideu vysvetlenia jazykového prejavu, je pojem *interpretácia* (z lat. *interpres* = prostredník, sprostredkovateľ a *interpretari* = vysvetliť, vyložiť).

Pri slove „interpretácia“ *Synonymický slovník slovenčiny* ako synonymum uvádza odkaz na pojem *výklad*.⁹ Anglický pojem¹⁰ *interpretation* okrem iného znamená: (1) činnosť vykladania alebo vysvetľovania, (2) dané vysvetlenie, spôsob výkladu, komentár, (3) konštrukcia vytvorená z činov, cieľov atď. (4) predstavenie roly v divadelnej hre alebo podanie hudobnej skladby, (5) spôsob, ako sa niečo má vysvetľovať, správny výklad, význam, zmysel, (6) činnosť prekladu knihy, slova atď. Interpretácia je teda *činnosť* ako aj *výsledok* činnosti vysvetlenia, prekladu alebo komentovania, ale môže znamenať aj *konštruovanie* významu na základe pozorovania nejakej činnosti alebo procesu. Vždy však zabezpečuje *sprostredkovanie významu*.

⁹ PISÁRČIKOVÁ, M. – POVAŽAJ, M. (ed.) *Synonymický slovník slovenčiny*, Bratislava : Veda, 2000, s. 181.

¹⁰ *Oxford English Dictionary*, Oxford : Oxford University Press, 2009.

EXEGÉZA

Slovo *exegéza* má grécky pôvod, je to vlastne prepis gréckeho pojmu ἐξήγησις (rozprávanie, vysvetlenie). V teologickom kontexte sa zaužívalo na označenie odborného výkladu biblického textu v jeho pôvodnom jazykovom a historickom význame. *New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge* z r. 1909 narába s pojmami „exegéza“ a „hermeneutika“ ako synonymami v článku *Exegesis or Hermenutics*¹¹ (exegéza *alebo* hermeneutika). Dnes sa exegézou obyčajne rozumie výklad textu v jeho pôvodnom kultúrnom, sémantickom a teologickom/filozofickom význame, kým hermeneutika sa okrem historického kontextu zaoberá aj dnešným pochopením textu (kontextualizácia).

HERMENEUTIKA

Odborný pojem na vedu o interpretácii, či výklade textov, je *hermeneutika*. Hermeneutika nie je jednoducho definovaná, hoci všetky definície sa zhodujú na základnom význame slova - napr. „teória a metodológia interpretácie“, „veda o výklade“. Slovo pochádza z gréckeho ἑρμηνεύω (*prekladať, vykladať*) podľa mena boha Herma (Ἑρμῆς), ktorý bol okrem iného ochrancom zvestovateľov a poslom bohov. (Príklady použitia pojmu a jeho odvodenín v Biblii: Jn 1:38, 42; 9:7; Heb 7:2; 1Kor 12:10; 14:26 1Kor 14:28).

(1) Hermeneutiku je možné chápať v najširšom zmysle ako vedu o výklade, alebo interpretácii textov:

„Hermeneutika študuje význam textu a jej skopus je totožný so sémantikou. ...študuje text aj jeho interpreta...“¹² Ten istý autor má aj nasledovnú definíciu: „Hermeneutika v širokom chápaní je systematická veda o pravidlách porozumenia významov akýchkoľvek textov a o ich ústnej alebo písomnej interpretácii iným ľuďom. V užšom teologickom

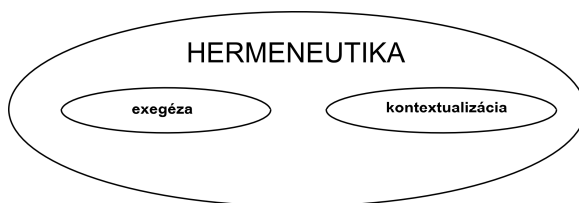
¹¹ NASH, H. *Exegesis or Hermenutics*. In: JACKSON, S. M. (ed.) *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge IV*, New York : Funk and Wagnalls Co., 1909, s. 237.

¹² LIGUŠ, J. *Lingvistika a hermeneutika v teológii*, Banská Bystrica : PF UMB, 2000, s. 6.

rámci sa hermeneutika zaoberá pochopením, explikáciou a interpretáciou zmyslu biblickej zvesti pre život cirkví a súčasného človeka.¹³

(2) Iná možnosť je chápať hermeneutiku ako spojenie výkladu textu v jeho historickom význame (exegéza) s výkladom pre súčasnosť (kontextualizácia):

„Hermeneutika je celkový pojem, kým exegéza a *kontextualizácia* (cez kultúrna komunikácia významu textu pre dnešok) sú dva aspekty tejto širšej úlohy.“¹⁴ Graficky by sme to mohli znázorniť takto:



V tomto schematickom znázornení je hermeneutika nadradeným pojmom, ktorý zahrňuje dve úlohy interpretácie: historické pochopenie textu (*exegéza*) a jeho vysvetlenie pre moderného poslucháča/čitateľa (*kontextualizácia*). Veľmi podobne je možné hermeneutiku definovať aj ako prepojenie exegézy a kontextualizácie: „Hermeneutika chce tvoriť most medzi pochopením situácie, ktorá je v texte zachytená a našou súčasnou situáciou.“¹⁵

(3) Ďalší prístup k vzťahu hermeneutika-exegéza rozlišuje medzi teóriou (filozofiou) výkladu, ktorú nazýva hermeneutikou a vlastným procesom výkladu, ktorý nazýva exegézou. Hermeneutika je tu teória, ktorá skúma proces interpretácie vo všetkých jeho aspektoch a častiach.: „Podľa bežného chápania sa ostro rozlišuje medzi exegézou ako procesom výkladu samého a hermeneutikou ako teóriou výkladu. Pritom objektom výkladu, tj. čo výklad potrebuje, sa rozumie jazykový prejav.“¹⁶ Tento prístup zacho-

¹³ LIGUŠ, J. *Medziludská komunikácia*, Banská Bystrica : Združenie evanjelikálnych cirkví v SR, 2001 s. 14.

¹⁴ OSBORNE, G. R. *The Hermeneutical Spiral*. Downers Grove : IVP, 1991, s. 5.

¹⁵ KUČERA, Z. *Trojčinná teologie*, Brno : L. Marek, 2002, s. 167.

¹⁶ EBELING, G. *Wort und Glaube*, Tübingen : J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1960, s. 329.

váva aj nasledujúca definícia: „Hermeneutika sú princípy, ktoré riadia proces výkladu textu“¹⁷

EXEGÉZA A LAICKÝ VÝKLAD

Pojmami „exegéza“, „interpretácia“, „výklad“ označujeme niekedy *proces*, alebo *činnosť*, ktorou sa porozumenie dosahuje. Inokedy týmito pojmami označujeme *výsledný artefakt* takej činnosti – napr. mentálny obsah, publikáciu, alebo prehovor. V ďalšom budem tieto pojmy používať striedavo v oboch významoch (teda ako označenie činnosti alebo jej výsledku). Čitateľ primeraný význam ľahko rozozná z kontextu, v ktorom je slovo použité..

ODBORNÝ VÝKLAD - EXEGÉZA

Krátky slovník slovenského jazyka definuje pojem *výklad* nasledovne: (1) objasnenie zmyslu, vysvetlenie: výklad zákona, výklad významu slova (v slovníku), účelový výklad dejín. (2) (obsiahlejšia) prednáška o istej veci, probléme; takto koncipovaný slohový útvar: príklady použitia: „(počúvať) odborný výklad profesora“; „výklad z literárnych dejín“; „únavný výklad, rozprávanie“. Je zrejmé, že v našom chápaní pojmu ako „výklad Biblie“ ide o prvý význam tohto slova - teda o „objasnenie zmyslu“, či „vysvetlenie“.

V širšom slova zmysle pod exegézou rozumieme výklad každého textu, najmä výklad starých a dôležitých písomností, napr. zákonov. V užšom zmysle sa pod exegézou rozumie výklad Biblie ...Exegézu Starej zmluvy môžeme definovať ako úsilie o historické a vedecky dokázateľné určenie významu textov starozmluvného kánona. (BÁNDY, J. *Úvod do Exegézy Starej zmluvy*, s. 5)

Exegéza preto vyžaduje znalosti pôvodného jazyka, kultúrno-historického pozadia a literárnej formy vykladaného textu ako aj svetonázor, či teológiu autora, z ktorej text vychádza.

VÝKLAD AKO LAICKÉ POROZUMENIE TEXTU

Biblické knihy vznikali v priebehu niekoľkých storočí (možno už od r. 1400 pr. Kr do asi do r. 100 po Kr.). Ich pôvodnými jazykmi sú hebrejčina, aramejčina a gréčtina. A hoci mnoho vecí je v nich zrozumiteľných aj bez výkladu, je tu aj veľa takého, čo bez špeciálneho

¹⁷ SILVA, M. (ed.) *Foundations of Contemporary Interpretation*, Grand Rapids : Zondervan, 1996, s. 15.

gramatického a historického výkladu (exegézy) ostáva nepochopeným. Interpretáciu textu bez jazykových a historických znalostí, ktorá vychádza z bežného pochopenia a je zameraná takmer výlučne na dnešného poslucháča, budeme pre odlišenie nazývať *laickým výkladom* textu. Takáto interpretácia je obyčajne limitovaná po stránke jazykovej, historickej a teologickej, no môže prinášať praktické a spirituálne pochopenia a vhľady do textu, ktoré odborným exegetom chýbajú. Evanjelicálne kresťanstvo laickým výkladom nielenže nepohrda, ale považuje ho za dôležitú súčasť cirkevnej práce s Bibliou. Z podstaty veci však vyplýva, že musí podliehať odbornej korekcii tam, kde sa dotýka otázok jazyka, dejín a teológie.

EXEGÉZA AKO HISTORICKÉ POROZUMENIE TEXTU

Ako som uviedol vyššie, „exegéza je odborný výklad jednotlivých biblických textov... (je to) historicky *pôvodné* porozumenie textu“.¹⁸ Pokiaľ sa robí rozdiel medzi exegézou a výkladom (tento rozdiel je účelový a nedá sa jazykovo zdôvodniť), potom „exegézou sa rozumie proces zisťovania pôvodného významu textu, kým pri výklade ide skôr o aplikáciu textu pre dnešok“.¹⁹

EXEGÉZA AKO VRCHOL KRITIKY

Na exegézu sa niektorí autori pozerajú ako na vrchol biblickej kritiky. Tento názor nezahrňuje do exegézy spirituálnu, či pietistickú stránku pochopenia, ktorá integruje do výkladu aj tzv. „oslovenie“ čitateľa textom: „Exegéza (z gréckeho ἐξήγησις = vedenie, výklad) je súvislý výklad textu. Najčastejšie takto vykladáme staroveké texty, predovšetkým Bibliu. Ako priama interpretácia textu je exegéza vlastne vrcholom literárnej kritiky.“²⁰ Pojem sa v Novej zmluve nachádza len v ako sloveso ἐξηγήσομαι s významom „vyrozprávať“, „oznámiť“.

Exegéza je interpretácia textu a teória interpretácie textu v jeho historickom horizonte.

¹⁸ LIGUŠ, J. *Biblická hermeneutika*, Banská Bystrica : ZEC, 2002, s. 10.

¹⁹ KECK, L. E. - TUCKER, G. M. *Exegesis*. In: BUTTRICK, G. A. (ed.) *Interpreters' Dictionary of the Bible, Supplementary Volume*, s. 297.

²⁰ POKORNÝ, P. *Úvod do exegeze*, Praha : Kalich, 1979, s. 5.

EXEGÉZA A VIERA

Medzi teológmi je dávny spor, v ktorom na jednej strane sú tvrdenia rázu: „Akademické štúdium Biblie je a musí byť taká činnosť, na ktorej môžu spolupracovať ľudia akejkolvek náboženskej viery alebo aj bez nej.“²¹ Požiadavka viery modernému človeku implikuje v lepšom prípade obmedzenie slobody (akademického) myslenia, v horšom prípade totalitu. Sloboda biblickej interpretácie, ktorá je stotožnená s biblickou kritikou,²² v skutočnosti nekriticky zavádza *inú* vieru, ktorá je vo svojej podstate „...pokusom urobiť z fyzikálneho alebo historického svetonázoru sekulárnu teológiu“.²³ Preto na akademickej pôde je dnes interpretácia Biblie pod opačným tlakom – tlakom proti viere – v tomto prostredí exegéta už nemusí bojovať o *slobodu neveriť*, ale skôr o *slobodu veriť* a svoju vieru aj vedecky vyjadriť.

Bez viery, ktorá je založená na osobnej skúsenosti s Bibliou ako praktickým prostriedkom komunikácie s jej autorom, bude Biblia interpretovaná len ako každý iný historický a náboženský dokument. Podobne, bez viery v realitu zjavenia, platnosť niektorých biblických dát je neprijateľná. Najvyšším cieľom evanjelikálnej exegézy je počuť Boží prehovor v súčasnosti prostredníctvom textu zaznamenaného v minulosti. Čakať, že Boh cez interpretáciu Biblie prehovorí bez exegétovej viery, je problematické, hoci Boh vždy ostáva suverénny...

Pre ďalšie štúdium

LIGUŠ, J. *Biblická hermeneutika*, Banská Bystrica : Združenie evanjelikálnych cirkví, 2002.

BÁNDY, J. *Úvod do Exegézy Starej zmluvy*, Bratislava : Univerzita Komenského, 2002.

²¹ CLINES, D. J. A. *On the Way to the Postmodern 1*, Sheffield : Sheffield Academic Press, 1998, s. 23.

²² „...biblická kritika implikuje slobodu...“ (BARR, J. *Holy Scripture*, Philadelphia : The Westminster Press, 1983, s. 108.)

²³ PUTNAM sa tu nevyjadruje k biblickej kritike, ale k odmietnutiu tradície vo filozofickom myslení. Jeho tvrdenie sa týka ja vzťahu biblickej kritiky k biblickej viere. (PUTNAM, H. *Realism and Reason*, Cambridge : Cambridge University Press, 1996, s. 303.)

PRINCIPIÁLNE OTÁZKY

EXEGÉZA – JE VÔBEC POTREBNÁ?

Na túto otázku je treba odpovedať podľa okolností, za ktorých je položená. Na jednej strane je pravda, že Božiu reč („oslovenie“) prostredníctvom Biblie nie je možné zviazať rigidnými metódami výkladu.

Sotva jestvuje jeden študent teológie, ktorý by nebol nejakou zbožnou dušou vážne a dôrazne varovaný pred pochybným podnikom vedeckého prístupu k Svätému Písmu, pred štúdiom všetkých tých 'pochybovačných otázok' a pred odovzdaním sa do moci tej všetko požierajúcej chobotnice – neveriaceho profesora. (THIELICKE, H. *A Little Exercise for Young Theologians*, s. 3.)

Analýza, interpretácia a aplikácia biblického textu ako Božieho Slova má spirituálnu dimenziu, ktorá sa nedá ľahko vystihnúť vedeckými metódami, a ktorá je bližšia tým, ktorí týmito metódami nie sú „skazení“. (PINNOCK, C. *The Scripture Principle*, s. vi.)

Na druhej strane bez exegézy často dochádza k fatálnym nedorozumeniam, pre ktoré mnohí ľudia odmietajú vieru v Boha.

Niekoľko dôvodov, ktoré sa v tejto súvislosti uvádzajú, by mohlo znieť nasledovne:

NIE	ÁNO
<ul style="list-style-type: none">• Bibliu treba <i>veriť</i>, nie ju <i>vysvetľovať</i>.	<ul style="list-style-type: none">• Viera predpokladá čo najlepšie pochopenie svojho predmetu.
<ul style="list-style-type: none">• Biblia je dávno vysvetlená, na nič nové aj tak neprídeme.	<ul style="list-style-type: none">• Tradičné vysvetlenia nie sú vždy správne a okrem toho každý potrebuje biblické doktríny pochopiť autenticky, t.j. osobne.
<ul style="list-style-type: none">• Duch Svätý uvádza do každej pravdy.	<ul style="list-style-type: none">• Duch Svätý nenahrádza, ale používa ľudské schopnosti.

BIBLICKÁ KRITIKA A EXEGÉZA

Na tomto mieste by mohla zaznieť otázka, načo venovať biblickej kritike ďalšiu kapitolu, ak jej výsledky spochybňujú biblickú vieru? Častým problémom evanjelikálneho výkladu Biblie je to, že je „príliš praktický“. Tým mám na mysli to, že vynecháva kritické otázky o autorite textu alebo relevantnosti historických udalostí pre dnešok a smeruje priamo k typickému vysvetľovaniu „How to...“ („Ako nato...“). Prirodzené je, že náročné teologicko-filozofické otázky nie sú medzi poslucháčmi nedeľných kázaní veľmi populárne. Toto však nesmie znamenať, že odborne pripravený exegéta na ne nepozná odpovede, alebo dokonca ani nevie o ich existencii. Ochrana viery neznalosťou je pre profesionálneho exegétu veľmi pochybná pozícia. Porozumenie biblickej kritiky je do značnej miery závislé od poznania jej historického a filozofického pozadia - a tomu venujeme túto kapitolu.

Evanjelikáli často problém biblickej kritiky prezentujú tak, akoby nešlo o nič iné, len ochotu či neochotu veriť Biblii. Výsledkom je zjednodušovanie až trivializácia problému vzťahu medzi Božím slovom a biblickým textom ako aj obviňovanie z neviery alebo bezbožnosti tých, ktorí biblickú kritiku prijímajú. Je pravda, že ani evanjelikálni teológovia zďaleka nie sú v postoji k biblickej kritike jednotní, ale ešte stále sa dá predpokladať, že evanjelikálny teológ bude mať konzervatívny pohľad na Bibliu ako Božie slovo. Nemal by to však byť názor založený na nevedomosti alebo neochote odpovedať na ťažké otázky

Pokúsím sa tu vysvetliť spôsob, ako môže evanjelikálny teológ rešpektovať biblickú kritiku tam, kde kladie oprávnené otázky a poukazuje na skutočné problémy a ako ju kriticky reflektovať tam, kde presahuje

svoju kompetenciu a vnáša do náboženstva filozofické predpoklady (presupozície), ktoré Bibliu z diskusie vopred vylučujú.

Na začiatok bude užitočné pripomenúť, že grécky pojem κρίνειν má dva základné významy: (1) rozlišovať, rozsudzovať; (2) súdiť, odsúdiť, odmietnuť. Z toho by malo byť jasné, že evanjelikálne chápanie biblickej kritiky je možné len v rámci prvého z týchto významov. Druhý význam je možné aplikovať na Bibliu len v tom prípade, ak je človek svojími schopnosťami *nad* ňou, v čom je implikovaná filozofia alebo náboženstvo cudzie kresťanstvu.

REAKCIE NA BIBLICKÚ KRITIKU

Reakcie teológov a cirkvi na biblickú kritiku siahajú od nadšenia po zdesenie. V extrémnych prípadoch biblická kritika *spochybňuje* text za každú cenu a fundamentalizmus *dokazuje jeho dokonalosť* za každú cenu. Študent teológie je často už z dôvodu štúdia biblickej kritiky u mnohých veriacich v podozrení bez ohľadu na to, či ju prijíma, alebo odmieta.

Zo začiatku bola biblická kritika skôr vecou akadémie a študovaných teológov, kým laická cirkev pokračovala v tradičnom presvedčení o autorite Biblie a pravdivosti z Biblie odvodených cirkevných doktrín. Táto situácia sa výrazne zmenila šírením tzv. vedeckých teórií o vzniku života (evolúcia), rastom životnej úrovne (úpadok eschatologickej nádeje) a sekularizáciou vzdelávania (neznalosť Biblie).¹¹¹

KLADNÝ POSTOJ K BIBLICKEJ KRITIKE

Mnohí teológovia sa k metódam a výsledkom biblickej kritiky postavili veľmi pozitívne: Vplyvný Karl BARTH napísal: „Požiadavka, že Biblia má byť čítaná, chápaná a vykladaná historicky ...je položená Bibliou.”¹¹² Zdôvodňuje to skutočnosťou, že hoci sa Biblia odvoláva na božské poverenie a vedenie, svojou kompozíciou je všade ľudským slovom „...vysloveným špecifickými ľuďmi v špecifickom čase v špecifickej situácii špecifickým

¹¹¹ Príkladom dopadu liberálnej biblickej kritiky na cirkev môže byť rozpad presbyteriánskej cirkvi v USA v prvej polovici dvadsiateho storočia. Podobným prípadom, hoci v menšom rozsahu, bolo aj vystúpenie C.H. SPURGEONA z anglickej baptistickej jednoty v osemdesiatych rokoch 19. storočia.

¹¹² BARTH, K. *Church Dogmatics I/2*, s. 464.